

Особливості правозастосовної практики судів у земельних спорах

А. В. Котелевець,
суддя Апеляційного суду Харківської області,
кандидат юридичних наук

Summary

The characteristics of application of the land laws, when considering and resolving specific disputes, have been explained in the decisions, letters, resolutions and explanations of the Plenary Sessions of the Supreme Court of Ukraine and of the high specialized courts of Ukraine. In this article, new approaches have been defined on identical understanding of enforcement and unification of judicial practice in the sphere of land relations with today's realities

Земельні спори — це особливий вид правових відносин, в основі яких лежать розбіжності між суб'єктами, що виявляються у процесі виникнення, реалізації, зміни чи припинення земельних прав, їх охорони (захисту) у зв'язку з порушенням прав та законних інтересів (чи їх визнанням) власників земельних ділянок, землекористувачів, у тому числі й орендарів земельних ділянок та інших суб'єктів земельних правовідносин¹. Такі спори належать до складної категорії справ, а їх розгляд має свої особливості.

У системі органів, що застосовують земельне законодавство, особлива роль належить судам (загальним, господарським та адміністративним). Вони використовують різні правові форми і способи, характерні для їх діяльності. Одним із важливих напрямів такої діяльності є практика застосування земельного законодавства, уніфікація якої становить певну проблему, а її вирішення на сьогодні має велике значення.

Науковці вважають, що земельне законодавство — це основа для правозастосовних, інтерпретаційних та інших актів, і воно за своєю сутністю є системоутворюючим². Така думка, безумовно, узгоджується із ч. 1 ст. 6 Конституції України,

Закони, на основі яких починалася земельна реформа, значною мірою застаріли і скасовані, хоча закріплені ними земельні права та обов'язки продовжують існувати. Деякі питання залишаються нерегульованими, а з ряду питань законодавчі приписи мають декларативний характер, оскільки немає правових норм, що встановлюють порядок (механізм) виконання положень закону

відповідно до якої державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Вітчизняна правова доктрина розглядає застосування судової практики лише в аспекті тлумачення та роз'яснення окремих положень права. Проте це не применшує ролі судової практики у виробленні загальних підходів і принципів ефективною реалізації земельного законодавства³. Разом з тим забезпечення єдності

¹ Див.: Лейба Л. В. Правове регулювання вирішення земельних спорів : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Х, 2005. — С. 8.

² Див.: Земельне право України : підручник / (Шульга М. В. (кер. акт. кол.), Ансімова Г. В., Багай Н. О., Гетьман А. П. та ін.); за ред. М. В. Шульги. — К., 2004. — С. 42.

³ Див.: Сидор В. Д. Земельне законодавство України: сучасний стан та перспективи розвитку : Монографія. — К., 2011. — С. 9.

судової практики у вітчизняній правовій системі можливе за умови об'єднання зусиль в юридичній та політико-правовій діяльності. Це рівною мірою стосується всіх напрямів діяльності: законодавчої, адміністративної й судової, оскільки кожна з них робить свій внесок у справу забезпечення однакового правозастосування як самостійно, так і у взаємодії з іншими⁴.

Недостатнє законодавче регулювання земельних відносин, неузгодженість між нормативно-правовими актами створює труднощі у вирішенні земельних спорів. Як зазначається в юридичній літературі, сьогодні відсутня цілісна система законодавчого регулювання земельних відносин. Закони, на основі яких починалася земельна реформа, значною мірою застаріли і скасовані, хоча закріплені ними земельні права та обов'язки продовжують існувати. Деякі питання залишаються нерегульованими, а з ряду питань законодавчі приписи мають декларативний характер, оскільки немає правових норм, що встановлюють порядок (механізм) виконання положень закону. В різних законодавчих актах часто трапляються правові колізії, суперечливі норми⁵. Це певною мірою негативно впливає на стан справ із правозастосуванням.

Відображенням діяльності судів як правозастосовних органів у сфері земельних відносин та набутого в ході її здійснення досвіду є узагальнена практика в процесі розгляду цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справ. Така практика безпосередньо відображається у відповідних документах: рішеннях, ухвалах, постановах, вироках

Оскільки відсутність єдності правозастосування може призвести до того, що особа не зможе спрогнозувати свою поведінку в тій чи іншій ситуації та передбачити правові наслідки такої поведінки, тому мета цієї статті — визначити нові підходи до однакового розуміння правозастосування та уніфікації судової практики в галузі земельних відносин з урахуванням реалій сьогодення. Вирішення зазначеного питання має важливе прикладне значення, оскільки безпосередньо впливатиме на набуття суддями як авторами судових рішень нових навичок з написання їх текстів. У свою чергу єдність судової практики зміцнюватиме довіру громадян до судової системи.

⁴ Див.: Закон і бізнес. — № 49, 7—13 грудня 2013 р. — С. 4.

⁵ Див.: Сидор В. Д. Зазнач. праця. — С. 27.

Відображенням діяльності судів як правозастосовних органів у сфері земельних відносин та набутого в ході її здійснення досвіду є узагальнена практика в процесі розгляду цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справ. Така практика безпосередньо відображається у відповідних документах: рішеннях, ухвалах, постановах, вироках.

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції в Україні визнається і діє принцип верховенства права. У наукових працях та в офіційних джерелах реалізація на практиці цього принципу обґрунтовано пов'язується із діяльністю судів. Внесок суддів у цей процес полягає в тому, що вони формують у своїх рішеннях основні принципи (складові) режиму верховенства права і, водночас, застосовують їх, тим самим практично забезпечуючи утвердження цього режиму. Складовою верховенства права є принцип правової визначеності, що вимагає ясності та недвозначності правової норми, забезпечення того, щоб ситуації і правовідносини залишалися передбачуваними (правові позиції Конституційного Суду України в рішеннях від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005, від 29 червня 2010 р. № 17-рп/2010, від 22 грудня 2010 р. № 23-рп/2010, від 11 жовтня 2011 р. № 10-рп/2011, а також рішення Європейського суду з прав людини у справах «Брумареску проти Румунії» (п. 61)⁶, «Церква Бессарабської Митрополії та інші проти Молдови» (п. 109))⁷.

Розуміння такої особливої ролі судового рішення призвело до значного розширення горизонтів дослідження цього документа як основного акта реалізації судової влади, а також до значного підвищення уваги щодо якості його оформлення та змістового наповнення як процесуального документа.

Уявляється, що при визначенні поняття «судова практика» треба виходити з матеріалістичного розуміння практики взагалі. Судову практику варто розглядати як різновид суспільної, а співвідношення між ними — як співвідношення між частиною і цілим. Оскільки поняття

⁶ Див.: Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Брумареску проти Румунії», (заява 28342/95), рішення суду від 23 січня 2001 р. // <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-59159>

⁷ Див.: Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бессарабська Митрополія та інші проти Молдови», (заява 45701/00), рішення суду від 27 березня 2002 р. // <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59985>.

«супільна практика» є родовим поняттям щодо поняття «судова практика», то вони повинні узгоджуватися між собою.

В юридичній літературі існують різні погляди щодо форм правозастосовної, насамперед, судової практики. Так, С. М. Братусь і А. В. Венгеров вважають, що судова практика об'єктивується у роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України з питань застосування законодавства, а також у рішеннях судів різних рівнів⁸. Близькою до цієї є позиція С. С. Алексеева, який виділяє поточну, прецедентну і керівну практику⁹. Ю. К. Осипов зазначає, що судова практика закріплюється у формі рішень, ухвал, постанов, які у свою чергу він підрозділяє на акти реалізації права й акти нормативного характеру¹⁰. На думку В. В. Петрова, судовою практикою в сфері екології в широкому смислі треба розуміти всі рішення судів, пов'язані із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

У вузькому смислі — це постанови Пленуму та ухвали колегій суддів Верховного Суду України. Вони взаємозалежні. У постановах узагальнюються досвід судів, наголошується на недоліках в їх роботі, даються роз'яснення щодо застосування відповідних положень закону. Ці вказівки і роз'яснення конкретизуються у рішеннях судів нижчої ланки, що відображають застосування еколого-правових норм до конкретних життєвих ситуацій¹¹. Отже, до форм судової практики належать різні акти, в яких закріплюються як правозастосовні дії, так і рішення судів.

Судова практика розгляду і вирішення конкретних справ — це предметно-практична діяльність судів із розгляду і вирішення віднесених до їхньої компетенції питань. Ця правозастосовна діяльність для судів є головною, оскільки відповідно до Конституції значно розширено судовий захист суб'єктивних прав фізичних і юридичних осіб. Вона виявляється у чітко визначених нормами матеріального і процесуального права

діях. Суд не може виходити за межі встановлених процедур. Однак бувають випадки, коли для вирішення певних питань неможливо використати конкретні норми права, що не суперечить змісту і принципам земельного законодавства.

Важливу роль у забезпеченні єдиної правозастосовної практики та зміцнення законності у галузі земельних відносин відіграють рішення, листи, постанови та роз'яснення пленумів Верховного Суду і вищих спеціалізованих судів України. У них відображені особливості застосування земельного законодавства при розгляді та вирішенні конкретних земельних спорів судами

За цих умов допускається застосування аналогії права чи закону. В земельному законодавстві про це прямо не сказано. Але в цивільному процесуальному законодавстві, що застосовується при розгляді земельних справ, можливість застосування аналогії визначена ч. 8 ст. 8 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК).

Треба мати на увазі, що правозастосовна діяльність судів в галузі земельних відносин не зводиться до розгляду справ як головного виду їх діяльності. Важливу роль у забезпеченні єдиної правозастосовної практики та зміцнення законності у галузі земельних відносин відіграють рішення, листи, постанови та роз'яснення пленумів Верховного Суду і вищих спеціалізованих судів України. У них відображені особливості застосування земельного законодавства при розгляді та вирішенні конкретних земельних спорів судами.

Згідно із ст. 125 Конституції найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Саме цей орган повинен забезпечувати однакове застосування норм законодавства всіма судами, тобто єдність судової практики, що на даний час набуває особливої значущості. Відповідно до Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» (далі — Закон № 2453-VI) рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права в подібних правовідносинах є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права та для всіх судів України. Це означає, що рішення Верховного Суду

⁸ Див.: Судебная практика в советской правовой системе / Отв. ред. С. Н. Братусь. — М., 1975. — С. 52—68.

⁹ Див.: Алексеев С. С. Общая теория права. В 2 т. — М., 1981. — Т. 1. — С. 352—355.

¹⁰ Див.: Осипов Ю. К. К вопросу о понятии судебной практики // Проблемы защиты субъективных прав и советское гражданское судопроизводство. — Ярославль, 1979. — С. 71—72.

¹¹ Див.: Петров В. В. Экологическое право России. — М., 1975. — С. 378.

України, прийняте за наслідками розгляду земельного спору, фактично виступає судовим прецедентом.

Наприклад, в практиці судів численними є спори, коли після укладення договору оренди землі орендар користується земельною ділянкою, але при цьому договір оренди тривалий час не реєструється. Відповідно, після його реєстрації виникає питання щодо початку строку договору: з моменту досягнення домовленості між сторонами чи з моменту державної реєстрації. Судова практика вирішення таких спорів не є однозначною. В одних випадках суди визнавали договори оренди недійсними. Такі рішення мотивувалися тим, що визнання угоди недійсною є одним із способів захисту прав на землю, передбаченим ч. 3 ст. 152 Земельного кодексу України (далі — ЗК). Згідно із ч. 1 ст. 215 Цивільного кодексу України (далі — ЦК) підставою недійсності правочину, у тому числі договору оренди землі, є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, встановлених частинами 1—3, 5 і 6 ст. 203 цього Кодексу. За іншою позицією суди вважали правомірним визнання таких договорів оренди неукладеними.

Вирішуючи питання про усунення розбіжностей у застосуванні судом касаційної інстанції зазначених норм матеріального права, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України в постанові від 6 березня 2013 р. у справі за № 6-5цс13 зазначила, що орендарі набувають права оренди земельної ділянки на підставах і в порядку, передбачених ЗК, ЦК, Законом від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі» (далі — Закон № 161-XIV) та іншими законами України і договором оренди землі.

Статтею 125 ЗК передбачено, що право власності на земельну ділянку, а також право постійного користування та право оренди земельної ділянки виникають з моменту державної реєстрації цих прав, а ст. 126 цього Кодексу встановлюється порядок оформлення речових прав на земельну ділянку відповідно до Закону від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (далі — Закон № 1952-IV).

16 березня 2010 р. набрав чинності Закон від 11 лютого 2010 р. № 1878-VI «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та інших законодавчих актів України» (далі — Закон № 1878-VI), яким статті 18 та 20 Закону № 161-XIV вилучені, а ст. 6 доповнена ч. 5, згідно з якою право оренди земельної ділянки підлягає державній реєстрації відповідно до закону.

Участь Верховного Суду України у формуванні судової практики має знеособлений характер та відбувається без будь-якого втручання в процес розгляду судами нижчих інстанцій конкретних справ. Зокрема, він не може встановлювати обставини і визначати відповідно до них певні правовідносини, що не були встановлені в рішенні суду чи відкинуті ним; брати до уваги або відхиляти докази у справі за правилами їх оцінки, закріпленої ст. 212 ЦПК; перевіряти правильність застосування судами касаційної інстанції норм процесуального права

Розділом II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 1878-VI встановлено, що до 1 січня 2012 р. (9 грудня 2011 р. дію вказаної норми продовжено до 1 січня 2013 р.) державна реєстрація, зокрема договорів оренди земельних ділянок, проводиться територіальними органами земельних ресурсів.

Оскільки суд касаційної інстанції правильно виходив із того, що державна реєстрація договору оренди земельної ділянки у період визначеного сторонами строку дії договору й до дня ухвалення судом апеляційної інстанції судового рішення свідчить про правомірне, договірне використання відповідачем спірної земельної ділянки відповідно до зазначених норм ЗК, ЦК, Закону № 161-XIV та Закону № 1878-VI, Верховний Суд України відмовив у задоволенні заяви Особи 1 з підстав, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК¹².

Участь Верховного Суду України у формуванні судової практики має знеособлений характер та відбувається без будь-якого втручання в процес розгляду судами нижчих інстанцій конкретних справ. Зокрема, він не може встановлювати обставини і визначати відповідно до них певні правовідносини, що не були встановлені в рішенні суду чи відкинуті ним; брати до уваги або відхиляти докази у справі за правилами їх оцінки, що закріплено у ст. 212 ЦПК; перевіряти правильність застосування судами касаційної інстанції норм процесуального права.

¹² Див.: Вісник Верховного Суду України. — 2013. — № 9. — С. 5.

Закріплення на законодавчому рівні норм щодо загальної обов'язковості рішення у конкретній справі зумовило появу в Верховного Суду України принципово нової функції, яка полягає у формуванні єдиних підходів до правозастосування, а також додаткових важелів забезпечення єдності судової практики.

Згідно з висновком № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів щодо якості судових рішень за допомогою власної практики, дослідження судової практики судів нижчого рівня та щорічних звітів найвищій судовій установі держави можуть сприяти поліпшенню якості судових рішень, розробляючи рекомендації для судів нижчого рівня, привертаючи їхню увагу до принципів, що застосовуються згідно з існуючою практикою

Висновки, викладені в рішеннях у спорах, що виникають із земельних правовідносин, за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК, п. 1 ч. 1 ст. 111¹⁶ Господарського процесуального кодексу України, п. 1 ч. 1 ст. 237 Кодексу адміністративного судочинства України, необхідно розглядати як один із механізмів спрямування судової практики в правильне русло. Відходити від цих положень суди не вправі, що дає можливість ухвалювати передбачувані, прогнозовані рішення та забезпечувати стабільність правового регулювання.

На відміну від викладеного, роз'яснення вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду України за результатами узагальнення судової практики з питань застосування земельного законодавства при вирішенні земельних спорів відповідної судової юрисдикції мають рекомендаційний, а не загальнообов'язковий характер. Такі роз'яснення не тільки сприяють уніфікації підходів до вирішення певної категорії земельних спорів та забезпечують однакове застосування земельного-правових приписів, а й дають змогу виявити та усунути певні недоліки у чинному законодавстві. Зрештою вони сприяють дієвому захисту земельних прав та законних інтересів суб'єктів земельних правовідносин¹³.

Згідно з висновком № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів щодо якості судових рішень за допомогою власної практики дослідження судової практики судів нижчого

рівня та щорічних звітів найвищій судовій установі держави можуть сприяти поліпшенню якості судових рішень, розробляючи рекомендації для судів нижчого рівня, привертаючи їхню увагу до принципів, що застосовуються згідно з існуючою практикою¹⁴.

Дотриманню принципу правової визначеності сприяє також можливість мотивування рішень з урахуванням правової позиції, викладеної Конституційним Судом України. У ст. 74 Закону від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР «Про Конституційний Суд України» передбачено, що орган конституційної юрисдикції може вказати на преюдиціальність свого рішення при розгляді судами загальної юрисдикції позовів у зв'язку з правовідносинами, що виникли внаслідок дії неконституційного акта. Згідно зі ст. 69 цього Закону рішення і висновки Конституційного Суду України є обов'язковими до виконання. Висновки (рішення) цього суду мають загальнообов'язкову природу для практики вітчизняних судів загальної юрисдикції.

Правові позиції, сформульовані в рішеннях Європейського суду з прав людини, мають становити ідеологічно-правову (ціннісну) основу для здійснення правосуддя в Україні. При цьому, аналізуючи зміст рішення Європейського суду з прав людини, слід пам'ятати, що основою судового прецеденту є висновок, який міститься саме в мотивувальній частині рішення

Разом з тим Конституційний Суд України не належить до системи судів загальної юрисдикції. Будь-яке його рішення «не є рішенням суду касаційної інстанції й, відповідно, на нього не може здійснюватися посилання на підтвердження підстави», установлені процесуальним законом для подання заяв до Верховного Суду України. Як зазначається в юридичній літературі, такий підхід можна застосувати і щодо рішень міжнародних судових установ, юрисдикція яких визнана Україною (якщо, наприклад, постане питання про неоднакове застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція))¹⁵.

¹⁴ Див.: http://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf

¹⁵ Див. напр.: Постанова судових палат у цивільних та адміністративних справах Верховного Суду України від 17 жовтня 2012 р. у справі № 6-104ц/12 // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26811746>; Ярема А.Г., Лужанський А.В. Неоднакове застосування закону судами на підставі звернення до Верховного Суду України // Вісник Верховного Суду України. — 2012. — № 12. — С. 32.

¹³ Див.: Земельні спори: правові засади вирішення: Навч. посібник / Котелевець А.В., Лейба Л.В., Шульга М.В.; За ред. М.В. Шульги. — Х., 2014. — С. 45—46.

Зі вступом України в сферу юрисдикції Європейського суду з прав людини суди повинні керуватися не лише вимогами національного законодавства, зокрема, Конституції, підзаконних актів, а й положеннями ратифікованої Україною 17 липня 1997 р. Конвенції. Правові норми щодо застосування судової практики Європейського суду з прав людини, правила посилення на Конвенцію та практику цього суду закріплені в Законі від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі — Закон № 3477-IV).

Правові позиції, сформульовані в рішеннях Європейського суду з прав людини, мають становити ідеологічно-правову (ціннісну) основу для здійснення правосуддя в Україні. При цьому, аналізуючи зміст рішення Європейського суду з прав людини, слід пам'ятати, що основою судового прецеденту є висновок, який міститься саме в мотивувальній частині рішення, до того ж слід розрізняти обов'язкові твердження — за принципом *ratio decidendi* (з лат. — підстава для вирішення) від необов'язкових тверджень — за принципом *obiter dictum* (з лат. — сказане між іншим)¹⁶.

Правові позиції, сформульовані у рішеннях Європейського суду справедливості, можуть братися до уваги при мотивуванні судових рішень з урахуванням ustalених стандартів правової системи Європейського Союзу

Не випадково Пленум Верховного Суду України в п. 12 постанови від 18 грудня 2009 р. № 14 «Про судові рішення у цивільній справі» роз'яснив, що в мотивувальній частині кожного рішення у разі необхідності мають бути посилення на Конвенцію та рішення Європейського суду з прав людини, які згідно із Законом № 3477-IV є джерелом права і підлягають застосуванню в такій справі.

Натомість варто згадати і про те, що з прийняттям Закону від 18 березня 2004 р. № 1629-IV «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» започатковано європейський напрямок розвитку України, почала діяти Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. На сьогодні Україна

не є державою-членом Європейського Союзу. Отже, установчі договори Європейського Союзу не зобов'язують Україну, а рішення Європейського суду справедливості не можуть розглядатися як джерело права національної правової системи згідно із ст. 9 Конституції. Разом з тим правові позиції, сформульовані у рішеннях Європейського суду справедливості, можуть братися до уваги при мотивуванні судових рішень з урахуванням ustalених стандартів правової системи Європейського Союзу.

Що стосується перспектив подальших розвідок у напрямі цього дослідження, то додаткового вивчення потребує проблема законодавчого закріплення механізмів єдності судової практики. Належний рівень судового рішення залежить не лише від самого судді, а й від зовнішніх обставин, зокрема, від якості законодавства та юридичної підготовки самих суддів. Однак в чинному законодавстві, у тому числі в галузі земельних відносин, відсутнє визначення «єдність судової практики».

Із прийняттям Закону № 2453-VI фактично уніфіковано побудову чотириланкової судової системи в кожній юрисдикції. При цьому дія механізму забезпечення єдності правозастосування Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищим адміністративним судом України та Вищим господарським судом України шляхом постановлення рішень виведена за межі процесуального законодавства. Слушною з цього приводу є думка судді Вищого адміністративного суду України М. Цуркана, який вважає, що законодавець мав би передбачити право вищих спецсудів у структурі рішення робити власні правові висновки. Нехай вони не будуть обов'язковими (як у випадку з правовими висновками Верховного Суду України), але стануть відповідями на запитання, що поставлені перед суддею¹⁷.

Натомість уніфікація судової практики передбачає необхідну спеціальну підготовку суддів при розгляді земельних спорів. Це потребує розробки наукової та науково-практичної літератури на зазначені з практичної точки зору теми, постійного проведення навчальних семінарів і тренінгів, науково-практичних конференцій, круглих столів.

¹⁶ Див.: Романюк Я. М., Майстренко Л. О. Гарантії захисту права власності на землю: окремі аспекти застосування ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод // Вісник Верховного Суду України. — 2014, — № 1. — С. 22—23.

¹⁷ Див.: Закон і бізнес. — № 28, 12—18 липня 2014 р. — С. 3.